

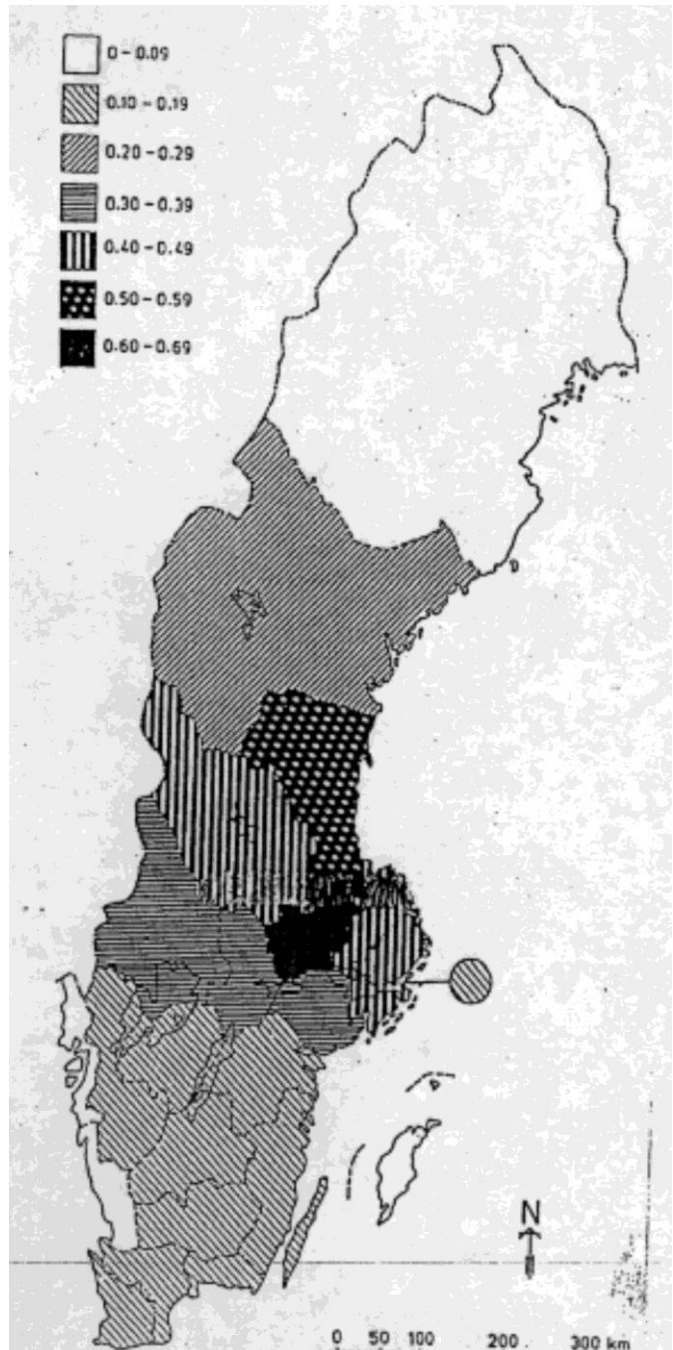
1700 ”Tidelag” kun i Sverige ?

Hvorfor ble det slik i Sverige ?

Sosiologen og historikeren Christina Larner har hevdet at hekseprosessene i sin ytterste konsekvens var et resultat av den fremvoksende stasmaktens behov for å legitimere sin makt. Trolig kan det samme sies om de svenske *tidelagsprosessene*. Kriminaliseringen var proporsjonal med den stadige sterkere sentralmakten., hvor de så Guds lov som Sveriges lov. Gud og kirken ble på en måte et redskap. Et uttall med bønnedager og prekener ble forpliktende for å avverge Guds vrede og mildne hans straff. I et patent i året 1563 uttrykker Eirik XIV sin misnøye med den voksende ondskapen og at grove syndere fikk slippe unna med bøter . Likeledes fulgte Karl IX opp førti år senere i et brev til innbyggerne i Memmings herred hvor han påpekte straffen for *tidelag* ”*så framt vi icke vill väcka utöver oss Guds vrede och samka uppå oss stora lansplågor som Gud plågar straffa både land och folk med når sådana missgärningar varde förskonade*”.

I et internasjonalt perspektiv fremstår utviklingen i Sverige som oppsiktsvekkende. Det store antallet prosesser og henrettelser for *tidelag* har få - kanskje ingen tilsvarende i hele Europa. Fantes det derfor samfunnsforhold og kulturelle faktorer som gjorde forholdet til påståtte *tidelag* særskilt problematisk nettopp i Sverige, og spesielt i Midt-Sverige.? En kan selvsagt ikke se bort fra at regionale skiller og forandringer i menneskenes oppfatning av handlingen kan ha påvirket prosessenes utbreiing og intensitet. Men det forskningsmateriale som forefinnes synes å konkludere med at kulturelle og sosiale mønster rundt prosessene må kobles til myndighetenes voksende ambisjoner om å kontrollere befolkningen. I forbindelse med reformasjonen oppstod et sentralisert statsapparat.

Konflikter og relasjoner mellom en elitekultur i maktens tjeneste og en folkelig kultur med røtter i tradisjonelle sedvaner og tenkesett utgjorde et stadig større problem. Med hjelp av rettsapparatet og kirka innledet myndighetene

et angrep på det som ble betegnet som folkelig umoral. Etter hvert ble prosessene vanskelig å forstå i dobbel forstand, fordi makteliten formaliserte språket. Det utviklet seg et kanselispråk som lå langt fra menneskenes hverdagspråk

Hvorfor forefinnes ikke lignende siffer fra Norge?

Det er ikke gjort undersøkelser rundt dette, men enkelte forhold kan likevel bemerkes. Norge var på samme tidsperiode i historien et lydrike under Danmark. Gjennom en annen myndighetsutøvelse, kontroll og styring, utviklet det seg et annet rettssystem. Danske og tyske embetsmenn i Norge hadde andre egeninteresser i forhold til det svenske systemet. Dessuten hadde Sverige en meget høyt og vidstrakt adel. Norge hadde nesten ingen. En adel hadde sine privilegier, sine kontakter og sin kultur. Eliten skapte allianser med kirken, som også hadde sine interesser. Det er grunn til å tro at *tidelag* også var utbredt i Norge, men at livsmønster og kulturelle tradisjoner så igjennom fingrene med det. Nærheten til naturen var om enda sterkere i Norge enn i Sverige. Sistnevnte utviklet seg mer og raskere i retningen av en industriell stor krigsmakt. Norge var og ble et bondesamfunn. Men siden *tidelag* ble avslørt og straffet for det meste i de samme län (distrikt), tyder det mest på at en overivrig lokal øvrighet utnyttet sin stilling og sitt embet langt sterkere i deler av Sverige enn i det øvrige Norden. Systemet tillot at egeninteresser ble legitimert gjennom prest og lensmann. I det ligger en logisk konsekvens: Angivelse og straff ble personrelatert til myndighetspersoners. Sterke personligheter dominerte lokale distrikt. Dette er heller ikke ukjent fra dalfører i Norge, eksempelvis presten Jens Nilsøn Parelius og lensmann Hans Friis, som skapte frykt og dominanse i Stjørdalen rundt 1750.

Selv på 1800-taller var det prosesser mot *tidelag* i Sverige. I perioden 1830 til 1864 ble hele 279 personer saksøkt for *tidelag* i Sverige. - Svært få kjenner til dette med *tidelag*, og det overrasker sikkert mange å få vite at langt flere mennesker ble halshogd og brent på bålet for *tidelag* enn for trolldom. I dag er begrepet nærmest ukjent. I den grad det fremdeles måtte forekomme, blir det sett på som et sykkelig avvik.

Epilog

I 1675 utspant det seg et drama i Sidensjø sogn i Norra Ångermanland i året 1675. Marit Nilsdotter var tjenestejente hos bonden Erik Joensson i landsbyen Å, og en dag hadde hun vært vitne til at husbondens egen sønn, Johan, hadde hatt samleie med ei geit i fjøset. Johan, som bare var 12 år gammel, var også blitt sett av sin søster Annika. Tjenestejenta Marit kjent sin plikt. Hun husket hva presten hadde sagt. En slik vederstyggelig handling måtte straffes. Og angi noen ble ansett som ikke bare en plikt ovenfor samfunnet, men også mot Gud. Det ville behage Gud i kampen mot djevelen, og frelse menneskeheten. På denne tiden raste trolldomsprosessene som verst i Sverige, og djevelen lurte bak hver eneste busk. I Torsaker, ikke langt fra Sidensjø, hadde man året før hatt det største heksebålet i landet. Da ble hele 71 mennesker halshugget og brent fordi de hadde stått i ledtog med djevelen. Rykter om hekser hørte hverdagen til, og de fleste levde i frykt for hva djevelen kunne finne på.

Marit Nilsdotter dro til presten i Golinius i Sidensjø og fortalte hva hun hadde sett. Dermed var prosessen i gang. Lensmannen kom til, og den 27. august 1675 ble Johan Eriksson stevnet på tinget. Rettssaken varte i to dager. Dommer J.Høøk satte øynene i den skrekkslagne gutten og påla ham å si sannheten. Johan tilsto. Ikke bare hadde han hatt samleie med ei geit, men to, -

likeledes med flere sauer. Og det ene tok det andre. Johan tilsto at han også hadde pleiet omgang med ei ku og ei kvige. Marit kom frem som vitne og fortalte hva hun hadde sett, og det ble ikke bare med det. Hun kunne og fortelle at geita nedkom med en killing straks etterpå som gråt som et barn. - Så ble Annika, den 14 år gamle søster til Johan ført som vitne. Hun fortalte også det samme som tjenestejenta. Men det sluttet ikke med det. Nå innhentet skjebne stakkars Annika. Dommer Høøk forhørte nemlig Johan om han hadde hatt "ulovlig samvær" med en kvinne. Johan svarte bekreftende på det, og herredsretten gjorde store øyner da han fortalte at han hadde hatt samleie med sin søster Annika. Lille Annika ble igjen kalt frem - denne gangen ikke som vitne, men som mistenkt for "blodskam". Gråtende tilsto hun at broren snakket sant, og begge barna på 12 og 14 år ble dømt til døden. Den 22.oktober 1675 ble dommen i Sidensjø stadfestet av Svea hovrätt og lød slik: *"Johan Eriksson og Annika kan ikke befries for dødsstraff, men halshugges til skrekk og advarsel for andre og til velfortjent straff for seg. Johan skal deretter brennes på bål. Annika nedgraves i jorden. De dyr med hvilke Johan har drevet denne djevleskap, og som ennå er i live, skal drepes og nedgraves ved skafottet. Presten skal ta seg av de dømtes sjeler og alvorlig formane dem at forstå sine synder og angre av hjerte. Han skal også legge vekt på å undervise tilskuerne og sine sognebarn om hvor grov denne synd er for Gud".*

Ref. Umeå universitet v/forsker Liliequist